*Лобода В. А.,**асистент кафедри іноземної філології та перекладу**Вінницького торговельно-економічного інституту**Київського національного торговельно-економічного університету*

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ДЕФІНІТИВНИЙ ХАРАКТЕР ТА ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ

Анотація. Сучасний процес глобалізації позначився і на перекладі як специфічному виді двомовної комунікації, що не лише відображає багатогранний творчий процес, а й містить низку труднощів. Одними із найпоширеніших труднощів перекладу є вміння застосовувати перекладацькі трансформації (далі – ПТ) та аналізувати результати міжмовних трансформацій, зіставляючи тексти мови оригіналу й мови перекладу. Це досить важко зробити без теоретичного обґрунтування дефініції «перекладацька трансформація».

Метою статті є аналіз підходів до дефініції та класифікацій ПТ із виділенням їхніх основних типів. Об'єктом дослідження слугують власне перекладацькі трансформації. Предметом аналізу є дефінітивний характер та проблема класифікації ПТ.

У статті представлено докладний огляд класифікацій ПТ, запропонованих різними лінгвістами. Виявлено, що вітчизняні лінгвісти першими дали визначення ПТ і розробили їх класифікацію. Більшість вчених під терміном «перекладацькі трансформації» мають на увазі різноманітні перетворення, які допомагають здійснити перебудову одиниць тексту оригіналу в одиниці тексту перекладу. Але при цьому кожен дослідник інтерпретує цю дефініцію по-своєму, надаючи різноманітних відтінків її значенню. У нашому дослідженні ми спираємося на визначення В. Комісарова, оскільки, на нашу думку, воно найбільш точно відображає сутність поняття. Відповідно, ПТ – це міжмовні перетворення, перебудова елементів вихідного тексту та операції перефразування з метою досягнення перекладацького еквіваленту. У межах досліджуваного питання розглянуто три типи ПТ за В. Комісаровим та проілюстровано їх застосування в перекладах уривків із роману Д. Мітчела «Black Swan Green».

У висновках зазначено, що переклад є не лише науковим явищем, він є творчістю, тому варто комбінувати різні типи ПТ між собою для досягнення якомога кращого результату та уникнення культурних непорозумінь.

Ключові слова: переклад, перекладацькі трансформації, еквівалентність, класифікація, мова оригіналу, мова перекладу.

Постановка проблеми. В епоху ЗМІ, коли інформація поширюється світом із неймовірною швидкістю, є неабияка потреба перекладу. Безперечно, основною вимогою до перекладу є максимальний ступінь його еквівалентності оригіналу як у семантико-структурному аспекті, так і в його потенційному впливі на адресата. Але під час досягнення високого рівня еквівалентності перекладач нерідко стикається з низкою труднощів, які вимагають застосування певних трансформацій. До тепер більшість науковців не дійшли одноголосної думки щодо проблеми трансформацій у перекладі. Цей факт і визначає актуальність обраної теми в контексті сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення ПТ посідає значне місце в працях як практиків, так і теоретиків перекладу. До питання ПТ зверталось чимало відомих лінгвістів (І.В. Арнольд, Л.С. Бархударов, В.Н. Комісаров, О.О. Карбанова, Л.К. Латишев, О.Д. Швейцер та інші).

Метою статті є аналіз підходів до дефініції та класифікацій перекладацьких трансформацій і виділення їх основних типів.

Виклад основного матеріалу. Здебільшого, здійснюючи переклад із мови оригіналу іншою мовою, важко обійтись без вдавання до певних змін. Це зумовлено, насамперед, особливостями кожної з мов – лінгвістичних, або мовних, та екстралінгвістичних, тобто тих, які несуть інформацію про культуру, побут, звичаї і традиції носіїв мови. Проте, за словами відомого лінгвіста В.С. Виноградова, першочерговим у перекладі є врахування саме лінгвістичних особливостей, щоб досягнути еквівалентності [3, с. 16]. Головне завдання перекладача в досягненні еквівалентності оригіналу – вміло використати різноманітні ПТ, щоб текст мови перекладу найточніше передавав ключове повідомлення, вміщене в тексті оригіналу.

Важливо зазначити, що думки лінгвістів-теоретиків дещо розходяться з приводу дефініції «перекладацька трансформація». Тому необхідно, перш за все, уточнити зміст, вкладений у це поняття. Розрізняють визначення, запропоновані Л. Бархударовим, В. Комісаровим, Л. Латишевим, Я. Рецкером, О. Швейцером, В. Ярцевою та іншими. Зокрема, дослідниця В. Ярцева визначає трансформації як перетворення, за допомогою яких із простих синтаксичних структур виводяться складніші. На нашу думку, це визначення має дещо узагальнений характер, оскільки не охоплює всієї багатогранності поняття, а також можливості заміни складних структурних одиниць простішими (спрощення).

За О. Швейцером, трансформація – це відношення між вихідними та кінцевими мовними виразами та заміна в процесі перекладу однієї форми вираження іншою [7, с. 35]. Дещо схоже визначення пропонує Л. Латишев: «Трансформація – це спосіб перекладу, для якого характерний відхід від семантико-структурного паралелізму між оригіналом та перекладом» [5, с. 24].

Вичерпні дефініції ПТ пропонують видатні науковці-лінгвісти В. Комісаров та Л. Бархударов. Так, за В. Комісаровим, трансформації – це перетворення, за допомогою яких можна здійснити перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу у визначеному сенсі. Тобто ПТ – це способи перекладу, що можуть бути використані під час перекладу різних джерел, коли словникова відповідність структури відсутня або не може бути використана за умовами контексту [4, с. 43].

Л. Бархударов визначає трансформації як певні відношення між двома мовними або мовленнєвими одиницями, з яких одна є вихідною, а інша створюється на основі першої. Власне перекладацькі трансформації – це якісно різноманітні міжмовні перетворення, які здійснюються для досягнення перекладацької адекватності всупереч відмінностям у формальних та семантичних системах двох мов [1, с. 37].

У цій статті ми спираємося саме на визначення В. Комісарова, оскільки, на нашу думку, воно найбільш точно відображає сутність поняття. Загалом, виходячи з вищезазначеного визначення, можна стверджувати, що ПТ – це міжмовні перетворення, перебудова елементів вихідного тексту та операції перефразування з метою досягнення перекладацького еквіваленту.

Нині відсутня єдина класифікація ПТ, оскільки кожен дослідник, маючи на увазі одні й ті самі ПТ, ділить їх на види відповідно до свого власного бачення.

Так, видатний лінгвіст В. Комісаров виокремлює види трансформацій [4, с. 55].

1. Лексичні, які містять транскрибування та транслітерацію, калькування, лексико-семантичні заміни (конкретизація, генералізація, модуляція).

2. Граматичні, серед яких науковець розрізняє синтаксичне уподібнення (дослівний переклад), граматичні заміни (заміни форм слова, частин мови, членів речення), членування і об'єднання речень.

3. Комплексні, або лексико-граматичні, до яких належать експлікація (описовий переклад), антонімічний переклад та компенсація.

Також окремо він визначає технічні прийоми перекладу: додавання, переміщення та опущення.

У своїй праці «Мова та переклад» Л. Бархударов проводить детальний аналіз ПТ і приходить до їх класифікації, виділяючи 4 види трансформацій [1, с. 40]:

1) перестановки: зміна порядку розташування компонентів складного речення, а також зміна місця слів і словосполучень;

2) заміни: компенсація, синтаксичні заміни в структурі складного речення, заміна частин мови, компонентів речення та словоформи, заміна причини на наслідок (і навпаки), конкретизація, генералізація, членування і об'єднання речень, антонімічний переклад;

3) опущення;

4) додавання.

Науковець також зазначає, що згадані вище перекладацькі трансформації в «чистому вигляді» трапляються досить рідко. Як правило, різного роду трансформації комбінуються.

А. Фітерман та Т. Левицька в спільному дослідженні виділяють 3 типи ПТ:

1) граматичні трансформації. До них належать прийоми опущення й додавання, перестановки, перебудови та заміни синтаксичних конструкцій;

2) стилістичні трансформації. До поданого типу можна зарахувати такі прийоми, як синонімічні заміни та описовий переклад, компенсація;

3) лексичні трансформації. Тут варто зазначити опускання, заміну та додавання, конкретизацію та генералізацію елементів речення.

О. Швейцер здійснює поділ трансформацій на 4 рівні:

1) трансформації на референціальному рівні. Такі трансформації включають генералізацію, конкретизацію, заміну

реалій, синекдохічну трансформацію, метонімічну трансформацію, метафоричну трансформацію і комбінацію поданих трансформацій. Сюди зараховують конверсивну трансформацію та антонімічний переклад;

2) трансформації прагматичного рівня. На цьому рівні автор пропонує такі прийоми, як заміна реалій або алюзій їх аналогом, що пояснює або інтерпретує переклад, перекладацькі компенсації або заміна одних стилістичних засобів іншими;

3) трансформації компонентного рівня семантичної еквівалентності, що являє собою використання таких прийомів: заміна морфологічних засобів, заміна синтаксичних засобів, заміна морфологічних засобів синтаксичними, заміна граматичних (морфологічних та синтаксичних) засобів фразеологічними чи лексичними;

4) трансформації стилістичного рівня. Автор зараховує до цієї категорії компресію (опущення надлишкових елементів, лексичне згортання, семантичне стягнення, еліпсис) або розширення [7, с. 62].

Деякі дослідники у класифікаціях виділяють лише 2 типи ПТ. Серед них класифікації А. Шевніна та Я. Рецкера.

Так, науковець А. Шевнін виділяє такі типи ПТ:

1) граматичні трансформації: опущення, додавання, перестановка й транспозиція;

2) лексичні трансформації: компенсація, антонімічний переклад, конкретизація, генералізація.

Класифікація Я. Рецкера є подібною, оскільки також включає наявність граматичних і лексичних трансформацій. Хоча присутні й деякі відмінності, а саме до лексичних трансформацій дослідник додає смисловий розвиток, цілісне перетворення та диференціацію значень. Граматичні трансформації в Я. Рецкера представлені лише заміною членів речення та частин мови, на відміну від класифікації А. Шевніна, де окреслено ширший діапазон засобів.

Вітчизняні лінгвісти були першими, хто дали визначення ПТ і розробили їхню класифікацію. У зарубіжних дослідженнях термін «translation transformation» не зустрічається. Хоча деякі вчені із зарубіжних країн пропонують низку прийомів, до яких ватро вдаватись під час перекладацької діяльності.

Канадські лінгвісти Ж.-П. Віне і Ж. Дарбельне були першими, хто класифікував прийоми перекладу з методологічною метою. Вони визначили сім основних процедур, які відтворюються на трьох рівнях: лексичному, морфолого-синтаксичному і на рівні повідомлення. Ж.-П. Віне і Ж. Дарбельне класифікували процедури як 1) *прямі*, до яких належать техніки запозичення, калькування і дослівного перекладу, і 2) *непрямі*, до яких належать транспозиція (заміна форми слова), модуляція, еквіваленція (заміна ідіоми мови оригіналу ідіомою мови перекладу), адаптація (використання виразу, зрозумілого в культурному середовищі мови перекладу) [2, с. 64]. Дослідники також виділяють такі прийоми: компенсація, експлікація, імплікація, генералізація, конкретизація та інші.

Американський лінгвіст М. Бейкер у своїй праці «In other words» описує проблему лексичної, граматичної нееквівалентності та стратегії її подолання. У разі семантичної нееквівалентності автор пропонує використовувати можливості семантичного поля, наприклад, гіпонім може бути замінений гіперонімом, якщо в мові перекладу не зустрічається потрібна реалія. Цю стратегію можна зарахувати до трансформації генералізації [8, с. 79].

Порівнюючи початковий текст і текст, перекладений дослівно, можемо сказати, що є значні відхилення від буквальних відповідностей. Особливо примітними є місця, де перекладений текст за своїми мовними засобами абсолютно відмінний від оригінального. У межах цього дослідження розглянемо три типи ПТ за В. Комісаровим та проілюструємо їх застосування у перекладах уривків із твору Д. Мітчела «Black Swan Green».

Граматичні трансформації полягають у перебудові структури речення в перекладацькому процесі відповідно до норм мови перекладу. Одним із найживаніших прийомів граматичних трансформацій можна вважати заміну іменників дієсловами, що пов'язана з багатством та гнучкістю дієслівної системи в нашій мові. Наприклад: *Julia's got this brave smile* [9] – Джулія *вміє дуже хоробро посміхатися*. Зокрема, поширеним видом граматичних трансформацій є членування речення в мові перекладу, що ілюструє поданий приклад: *I felt sick, old and cold* [9]. – Я відчував себе хворим і старим. Мені було холодно.

Лексичні трансформації – відхилення від прямих словникових відповідностей. Лексичні трансформації спричинені здебільшого незбіганням обсягу значень мови оригіналу з мовою перекладу. Наприклад: *He just wasn't right for schools* [9]. – Просто він не *створений* для школи.

Комплексна перекладацька трансформація – це процес переходу одиниць оригіналу в одиниці перекладу, внаслідок якого відбувається часткове або повне перетворення речення або його частин із використанням кількох простих перекладацьких трансформацій. Наприклад: *Julia's an ace liar. She's applied to do law at university and she's got several offers of places already* [9]. – Джулія просто віртуозно *вміє брехати і викручуватися*. Вона подала документи на юридичний факультет, і їй вже запропонували кілька місць у різних університетах.

Здебільшого саме комплексні ПТ трапляються найчастіше, оскільки саме поєднання елементів простих ПТ дає змогу досягти кращого та виразнішого ефекту в перекладі, зберігши його адекватність та еквівалентність оригіналу.

Висновки. Отже, варто зазначити, що поняття ПТ є неоднозначним, оскільки теоретики галузі перекладу ще не дійшли спільної думки з приводу суті його дефініції. З огляду на це науковцями були запропоновані різноманітні визначення та класифікації. Порівнюючи ці класифікації, можна помітити певні відмінності та подібності. Наприклад, у своїй класифікації Л. Бархударов зараховує до заміни генералізацію і конкретизацію, оскільки при цьому відбувається заміна елемента тексту мови оригіналу. У В. Комісарова ці ж перетворення належать вже до лексичних трансформацій. За Л. Бархударовим, до заміни належать об'єднання, членування речень, антонімічний переклад та компенсація. Транслітерацію і транскрибування, зазначені В. Комісаровим, лінгвіст не вказує. З іншого боку, чимало науковців поділяють думку про поділ ПТ на лексичні, граматичні та комплексні.

Із вищезгаданих класифікацій найбільш повною та оптимальною, на нашу думку, є класифікація В. Комісарова, оскільки вона охоплює такі основні групи трансформацій, як граматичні, лексичні та лексико-граматичні, грамотне використання яких може значно покращити якість перекладу. Здебільшого граматичні та лексичні трансформації досить рідко зустрічаються у «чистому вигляді», натомість переважну частину становлять саме лексико-граматичні. Переклад містить не лише елементи науки, а й творчості, тому кожному перекладачу варто використовувати різноманітні види трансформацій, комбінуючи їх задля досягнення якомога кращого результату та уникнення культурних непорозумінь.

Варто підкреслити, що ця тема є досить перспективною для подальших досліджень, оскільки ПТ відіграють ключову роль

у досягненні еквівалентності та адекватності перекладу, забезпечуючи успішну міжкультурну комунікацію в нашому глобалізованому суспільстві.

Література:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва : «Международ. отношения», 1975. 240 с.
2. Вине Ж.-П. Технические способы перевода. Москва : Прогресс, 1978. 298 с.
3. Виноградов В.С. Перевод. Общие и лексические вопросы. Москва : Издательство института общего среднего образования РАО, 2004. 224 с.
4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Москва : ЭТС, 2001. 424 с.
5. Латышев Л.К. Курс перевода : эквивалентность перевода и этапы его достижения. Москва : Просвещение, 1980. 160 с.
6. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика : очерки лингв. теории пер. Москва : Международ. отношения, 1974. 216 с.
7. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика: Статус, проблемы, аспекты. Москва : Наука, 1988. 215 с.
8. Baker M. In other words. London : Routledge, 1992. 301 p.
9. Mitchell D. Black Swan Green. UK: Hachette. URL: <https://www.booklistonline.com/Black-Swan-Green-David-Mitchell/pid=1579319>

Loboda V. Translation Transformations: definition and the problem of classification

Summary. The current process of globalization has also affected translation as a specific type of bilingual communication, representing not only a multifaceted creative process but also many difficulties. Some of the most common translation difficulties are the following: the ability to apply translation transformations (hereinafter referred to as TTs) and analyze the results of interlanguage transformations by comparing the texts of the source and the target languages. It is quite difficult to cope with them without a theoretical basis to the definition of «translation transformation».

The article aims at analyzing the approaches to the definition and classification of TTs identifying their main types. The object of the study is the translation transformations. The subject of the analysis is the definition of TT and the problem of its classification.

The article represents a detailed overview of TT classifications suggested by various linguists. It is noted that Russian and Ukrainian linguists are the first to define TTs and develop their classifications. It is observed that the majority of scholars refer to the term “translation transformations” as multilevel transformations that help transform the units of the source text into units of the target text. But at the same time, the researchers interpret this definition in their way, giving various shades to the meaning of TT. In our study, we rely on the definition proposed by V. Komisarov, because it reflects the essence of the concept most accurately. Respectively, TT is an interlanguage conversion, restructuring of the source text elements, and a paraphrase operation to achieve translation equivalence. Within the investigated question, three types of TTs by V. Komisarov and their use in translation of excerpts from D. Mitchell's novel “Black Swan Green” are considered and illustrated.

In conclusion, it is highlighted that translation is not only a scientific phenomenon, but it is also a creative activity, so it is necessary to combine different types of TT to achieve the best result and avoid cultural misunderstandings.

Key words: translation, translation transformations, equivalence, classification, the source language, target language.